

Bioforsk Rapport

Vol. 2 Nr. 100 2007

Skjøtselsplan for Øverengmoen,

Hemnes kommune, Nordland

Lise Hatten

Bioforsk Nord Tjøtta

Hovedkontor
Frederik A. Dahls vei 20,
1432 Ås
Tlf: 03 246
Fax: 63 00 92 10
post@bioforsk.no

Bioforsk Nord, Tjøtta
8860 Tjøtta
Tlf: 03 246
Faks: 75 04 40 31
tjotta@bioforsk.no

<i>Tittel/Title:</i> Skjøtselsplan for Øverengmoen, Hemnes kommune, Nordland
<i>Forfatter(e)/Autor(s):</i> Lise Hatten

<i>Dato/Date:</i> September	<i>Tilgjengelighet/Availability:</i> Åpen	<i>Prosjekt nr./Project No.:</i> 4210046	<i>Arkiv nr./Archive No.:</i>
<i>Rapport nr. Report No.:</i> 100/2007	<i>ISBN-nr.:</i> 978-82-17-00266-6	<i>Antall sider/Number of pages:</i> 17	<i>Antall vedlegg/Number of appendix:</i> 2

<i>Oppdragsgiver/Employer:</i> Jakob Leonhard Roghell	<i>Kontaktperson/Contact person:</i> Øystein Dyrлие, Hemnes kommune, og Jakob Leonhard Roghell, grunneier
--	--

<i>Stikkord/Keywords:</i> Kulturlandskap, ravinelandskap, skjøtsel, slått, beiting, gjengroing	<i>Fagområde/Field of work:</i> Arktisk landbruk og utmark
---	---

<i>Sammendrag</i> Skjøtselsplanen for Øverengmoen baserer seg på overordnet kartlegging av vegetasjonen på innmarka, samt kunnskap om tidligere arealbruk og historie. Planen anbefaler tiltak for restaurering og skjøtsel av kulturmarkstyper og vegetasjon på innmarka i form av åkerbruk, slått og storfebeite. På grunn av sin beliggenhet og aktive grunneier har området stort potensial som visningsområde for eldre kulturlandskap.

<i>Land/fylke:</i>	Norge/Nordland
<i>Kommune:</i>	Hemnes
<i>Sted/Lokalitet:</i>	Øverengmoen

Godkjent / Approved

Prosjektleder/Project leader

FoU-leder Ronald Bjøru (Sign.)

Forsker Lise Hatten

Forord

Skjøtselsplanen er laget på oppdrag av Jakob Leonhard Roghell, Hemnes kommune i Nordland, og er finansiert med midler fra Fylkesmannen i Nordland, landbruksavdelingen. Kontaktpersoner og bidragsytere til skjøtselsplanen har vært fagkonsulent Øystein Dyrli ved enhet for Landbruk, plan og byggesaker i Hemnes kommune og grunneier Jakob Leonhard Roghell.

Innhold

1.	Sammendrag	4
2.	Områdebeskrivelse.....	5
2.1	Beliggenhet og naturgeografiske forhold	5
2.2	Gårdens historie	5
2.3	Andre forhold	6
3.	Undersøkelser	7
4.	Plan for skjøtsel	10
4.1	Bakgrunn og overordnet mål.....	10
4.2	Skjøtsel med slått	10
4.3	Skjøtsel med beiting	12
4.4	Åkerdrift	12
4.5	Bygninger og tekniske kulturminner.....	12
5.	Referanser	13
6.	Vedlegg	14

1. Sammendrag

Den gamle husmannsplassen Øverengmoen ligger i Hemnes kommune på indre Helgeland i Nordland. Gården ligger i et marint leirjordsområde med godt bevarte raviner. Den er registrert som *Viktig* i Naturbasen på bakgrunn av forekomst av arter knyttet til slåttemark. I tillegg til den delvis godt bevarte innmarka er det i dag fire synlige hus på gården, hvorav to av dem er nedfalne. Gården ligger ved grensen til Øverengmoen naturreservat, som er en ganske stor regnskogslokalitet med kystgranskog, og inneholder et av de siste intakte ravinesystemene med gammel granskog i Norge.

Gården ble besøkt av undertegnede i juli 2006. Det ble ikke funnet spesielt verdifulle vegetasjonstyper, sjeldne eller rødlistede arter på Øverengmoen. Frisk fattigeng, engkvein-rødsvingel-gulaks-eng er dominerende vegetasjonstype på innmarka. På flatene og noe nedover ravineskråningene er enga lite gjengrodd, men med enkelte oppslag av lauvtrær. Nedover i skråningene og i søkkene er enga stedvis sterkt gjengrodd med høgvokste urter.

Som skjøtsel anbefales at man søker å gjenskape de tre kulturmarkstypene som er representative for bruk i området: åker, slåttemark og beitemark. Åkerbruket begrenses til en liten åker på det gamle åkerarealet opp ved tunet. Slåttemark begrenses til de forholdsvis lett tilgjengelige arealene oppe på flatene og litt nedover ravineskråningene. I de bratte skråningene og nede i søkkene beites det med storfé, gjerne i samarbeid med sau. Noe manuell rydding av gjengroingsarter må påregnes. Det anbefales at det utarbeides plan for restaurering av bygningene. Dette omhandles ikke i foreliggende plan.

2. Områdebeskrivelse

2.1 Beliggenhet og naturgeografiske forhold

Gården Øverengmoen ligger i Hemnes kommune på indre Helgeland i Nordland, om lag 4-5 km nord for kommunesenteret Korgen.

Høyden over havet er ca. 50 meter, det vil si at gården ligger under den marine grense på Helgeland. Gården ligger i et marint leirjordsområde (Thoresen 1990) som danner raviner nederst i liene opp mot fjellet. Hemnes er ett av kjerneområdene for raviner i Nordland. På Øverengmoen er ravinene godt bevart. Berggrunnen i området består av kalksilikatskifer og -gneis (Sigmund m. fl. 1984).

Øverengmoen ligger i overgangen mellom mellom- og nordboreal vegetasjonssone, svakt oseanisk seksjon (Moen 1998).

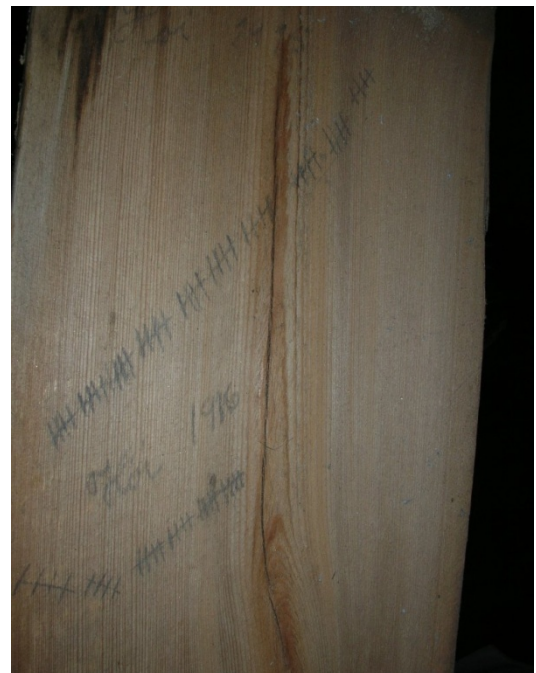
Figur 1. Tunet sett nedenfra. Her på høydene i terrenget er engalitegjengrodd, men det er spredte oppslag av ung bjørk.

2.2 Gårdens historie

Øverengmoen er en gammel husmannsplass under gården Valla, lenger ned (nord) i dalen. Plassen ble kjøpt i 1923, og den ble da selvstendig bruk.

På det meste var det 3-4 kyr, hest og 10-12 sauer på bruket (Roghell, J. pers. medd.). Dyra gikk på utmarksbeite i sommerhalvåret. Det var ca. 35 mål dyrket mark som ble brukt til slått- og åkerland. Dette arealet tilsvarer dagens åpne engvegetasjon. På åkeren dyrket de blant annet korn. På en planke i bordkledningen inne i hovedhuset er det notert at det i 1916 ble høstet 80 høyllass på arealet (se Figur 2). Bruket var i drift fram til omkring midten av 1980-tallet, og siste beboer bodde der til begynnelsen av 1990-tallet. Siden da har huset stått tomt, og jorda har vært beitet kun sporadisk av hovedsakelig storfe, men også noe sau, som har streifet i området.

Dagens grunneier, Jakob Leonhard Roghell, tror mesteparten av jorda en eller annen gang har vært snudd, men det har trolig aldri vært brukt traktor. Innmarka har vært gjødslet med både husdyr- og kunstgjødsel.

Figur 2. Notat på vegg inne i huset med antall høyllass i 1916.

Dagens grunneier forteller:

“Min bestefar Gulle Jørgensen flyttet dit før 1900 og våningshuset med tømmerdel var bygd ca. 1920. Det er lite historie jeg har fra den første tida, men det sies at det var ei dame fra Sverige, antagelig Jämtland, som hadde bodd der. Hun ble kalt «Jamtsynni» og plassen ble da kalt for Jamtsynnimoen. De andre husene har jeg ikke noe årstall når de ble bygget, men det er sannsynlig at fjøsen ble bygget først på 1900. Eldhus og båtskøt ble nok bygget før våningshuset med tømring, slik det står i dag. ”

Brev fra dagens grunneier til undertegnede er vedlagt i Vedlegg 1.

Det er i dag fire godt synlige bygninger på tunet: hovedhuset og eldhuset står, men trenger restaurering. De to andre bygningene, en båtskøt og en fjøs/låve, er nedfalne.

2.3 Andre forhold

Øverengmoen er registrert som *Viktig* i Naturbasen på bakgrunn av forekomst av arter knyttet til slåttemark. Artene som nevnes spesielt er prestekrage, gulaks og harerug. Dette er imidlertid mer generelle kulturmarksarter, og ikke i første rekke slåttemarksarter.

Gården Øverengmoen ligger ved grensen til Øverengmoen naturreservat, som er en ganske stor regnskogslokalitet med kystgranskog, og inneholder et av de siste intakte ravinesystemene med gammel granskog i Norge.

Av andre kulturminner knyttet til gården vet vi at gården hadde en mølle ved en bekk ved Liveien under Kangsen. Kvernsteinene står fortsatt under ei gran.

3. Undersøkelser

Øverengmoen ble besøkt av undertegnede den 12. juli 2006, sammen med Øystein Dyrli fra Hemnes kommune og grunneier Jakob Leonhard Roghell. Det ble da foretatt en botanisk registrering som omfattet en overordnet artsliste for innmarka, en kartlegging av gjengroingsstatusen og eventuelle spesielt verdifulle vegetasjonstyper på innmarka. Utmarka er ikke inkludert i undersøkelsen. Det er ikke utført noen bygningsmessig vurdering av husene annet enn i grove trekk hvordan de i dag fremstår.

Det ble ikke funnet spesielt verdifulle vegetasjonstyper, sjeldne eller rødlistede arter på Øverengmoen. Frisk fattigeng, engkvein-rødsvingel-gulaks-eng (terminologien følger Fremstad 1997) er dominerende vegetasjonstype på innmarka. Registrerte arter på innmarka er vist i Tabell 1.

På høydedragene på innmarka er eng lite gjengrodd (delarealene a), men stedvis finnes enkelte oppslag av ung bjørk (se Figur 1). Nedover i skråningene og i de fuktige partiene i søkkene er eng dominert av høgvekste urter og gras som overtar når driften opphører, se Figur 3 og 4. Dette er arter som mjødukt, tyrihjelms, geitrams, kvitbladtistel og sølvbunke.

Tabell 1. Registrerte arter på innmarka på Øverengmoen. Listen er ikke fullstendig. Delareal a er lite gjengrodd eng, delareal b er gjengrodd eng, h er hele innmarksområdet.

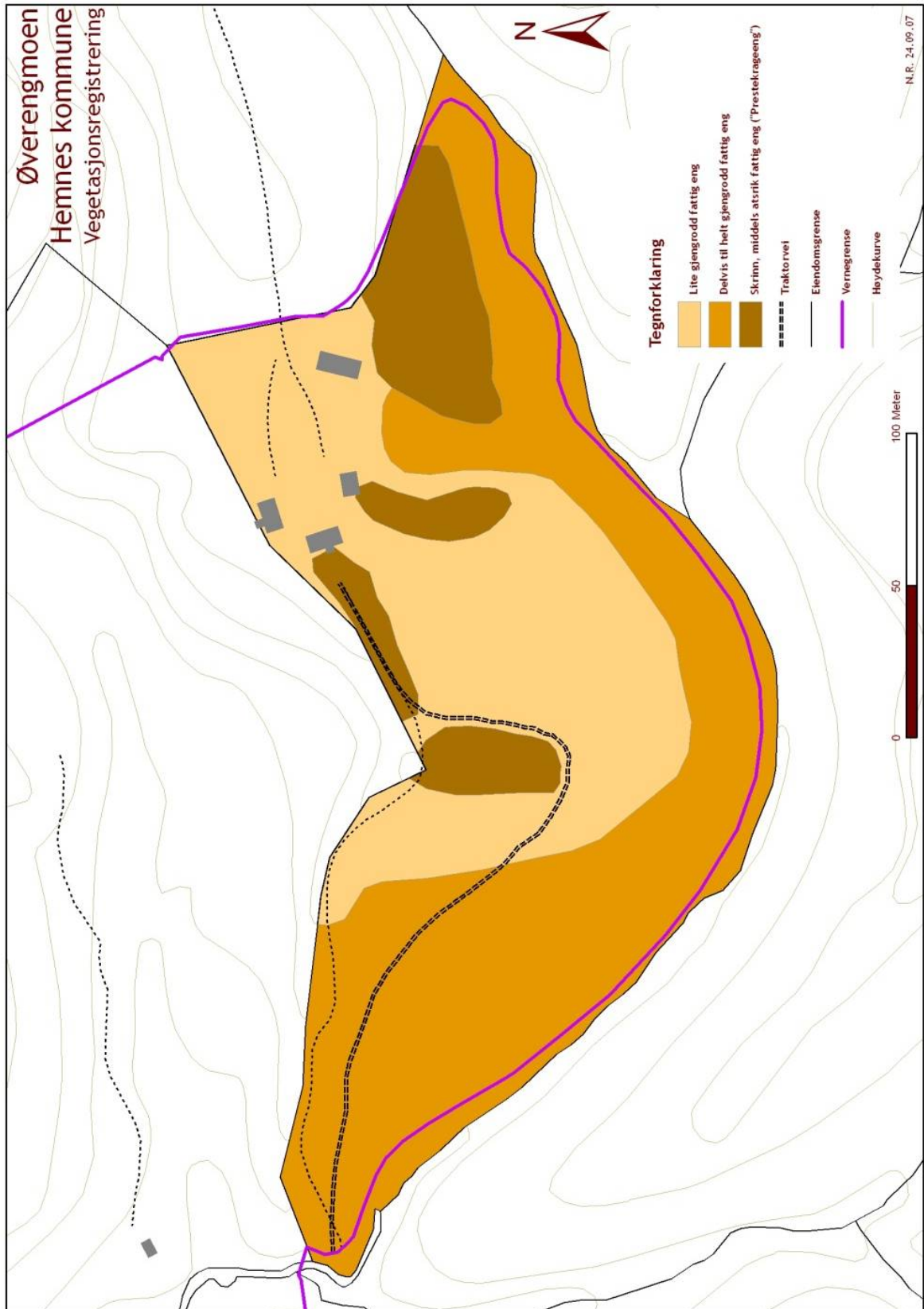
Norsk navn	Latinsk navn	Hovedtyngde i delareal
Engkvein	<i>Agrostis capillaris</i>	a
Karve	<i>Carum carvi</i>	a
Legeveronika	<i>Veronica officinalis</i>	a
Prestekrage	<i>Leucanthemum vulgare</i>	a
Rødknapp	<i>Knautia arvensis</i>	a
Rødsvingel	<i>Festuca rubra</i>	a
Småengkall	<i>Rhinanthus minor</i>	a
Tepperot	<i>Potentilla erecta</i>	a
Geitrams	<i>Epilobium angustifolium</i>	b
Hundekjeks	<i>Anthriscus sylvestris</i>	b
Kvitbladtistel	<i>Cirsium helenioides</i>	b
mjødukt/jonsokgras	<i>Filipendula ulmaria</i>	b
Sølvbunke	<i>Deschampsia cespitosa</i>	b
Tyrihjelms	<i>Aconitum septentrionale</i>	b
Engsoleie	<i>Ranunculus acris</i>	h
Engsyre	<i>Rumex acetosa</i>	h
Grasstjerneblom	<i>Stellaria graminea</i>	h
Gulaks	<i>Anthoxanthum odoratum</i>	h
Krypsoleie	<i>Ranunculus repens</i>	h
Kvitkløver	<i>Trifolium repens</i>	h
Nyseryllik	<i>Achillea ptarmica</i>	h
Rødkløver	<i>Trifolium pratense</i>	h
Skogstjerne	<i>Trientalis europaea</i>	h
Timotei	<i>Phleum pratense</i>	h
Vanlig arve	<i>Cerastium fontanum</i>	h

Øverengmoen kan karakteriseres som *representativt* for eldre bruk i området. Den forholdsvis beskjedne gjengroingen på innmarka, det landskapsmessige elementet med de godt bevarte ravinene, det at hovedhuset står og er planlagt restaurert, samt en grunneier med interesse og planer for bruket, gjør at området helt klart har lokal verdi som kulturlandskapsområde. Områdets verdi vil øke når også innmarka restaureres og skjøttes på en god måte. I tillegg er nærheten til E6 og omkringingliggende naturreservat (barskogsreservat) et stort pluss for områdets betydning som besøks- og demonstrasjonsområde.

Kart over området med vegetasjon, gjengroingsstatus og bygninger er vist i Figur 4. Flere foto fra Øverengmoen er vist i Vedlegg 2.

Figur 3. Bakke som er i ferd med å gro igjen med mjødurrt. I forgrunnen ses skinnere parti med prestekrage.

Figur 4. Kart som viser gjengroingsstadier, vegetasjonstype og bygninger på Øverengmoen.

4. Plan for skjøtsel

4.1 Bakgrunn og overordnet mål

Planen er laget på bakgrunn av de botaniske registreringene som er gjort i området, kunnskap om tidligere arealbruk samt grunneiers planer og ønsker for området. Planen inkluderer kun innmarka. Områdets potensiale som visningsområde for tradisjonelle kulturlandskap er en annen viktig faktor for de anbefalingene som gis.

Det gis innspill på forvaltning av bygningsmassen. Det er imidlertid viktig her å understreke at de ikke har vært innsisert av noen med bygningsfaglig kompetanse. Innspillene i foreliggende plan gir derfor ingen detaljert beskrivelse av *hvordan* bygningsmassen best skal ivaretas.

Det vil være en stor jobb å slå hele innmarksarealet, slik det tradisjonelt ble gjort. Grunneier ønsker å drive slått på de forholdsvis flate og lett tilgjengelige arealene på høydene i innmarka, og beiting med storfé i bakkene og søkkene. Faglig vurderer undertegnede dette som en fornuftig strategi og skjøtelsesmetode for dette området. Slått i de lettest tilgjengelige arealene vil dekke de delene av enga der det finnes noe mer artsrik vegetasjon.

Enkelte av arealene på innmarka er så gjengrodd at det trolig må settes inn tiltak i tillegg til storfébeiting. Ved et rent storfébeite i årene framover må man trolig gjenta slike tiltak.

I og med at det her legges opp til et løp hvor man får vist både slåtte- og beitemark, anbefales det at det i tillegg anlegges en liten åker. Slik får man alle de tre elementene som var vanlig på et tradisjonelt bruk i området: slåttemark, beitemark og åker.

På bakgrunn av dette er overordnet mål for forvaltning av Øverengmoen:

- Å ta vare på det åpne kulturlandskapet på innmarka.
- Å vise helheten i et tradisjonelt bruk i fjordbygdene på indre Helgeland med elementene slåtteeng, beiteeng og åker, samt bygninger.

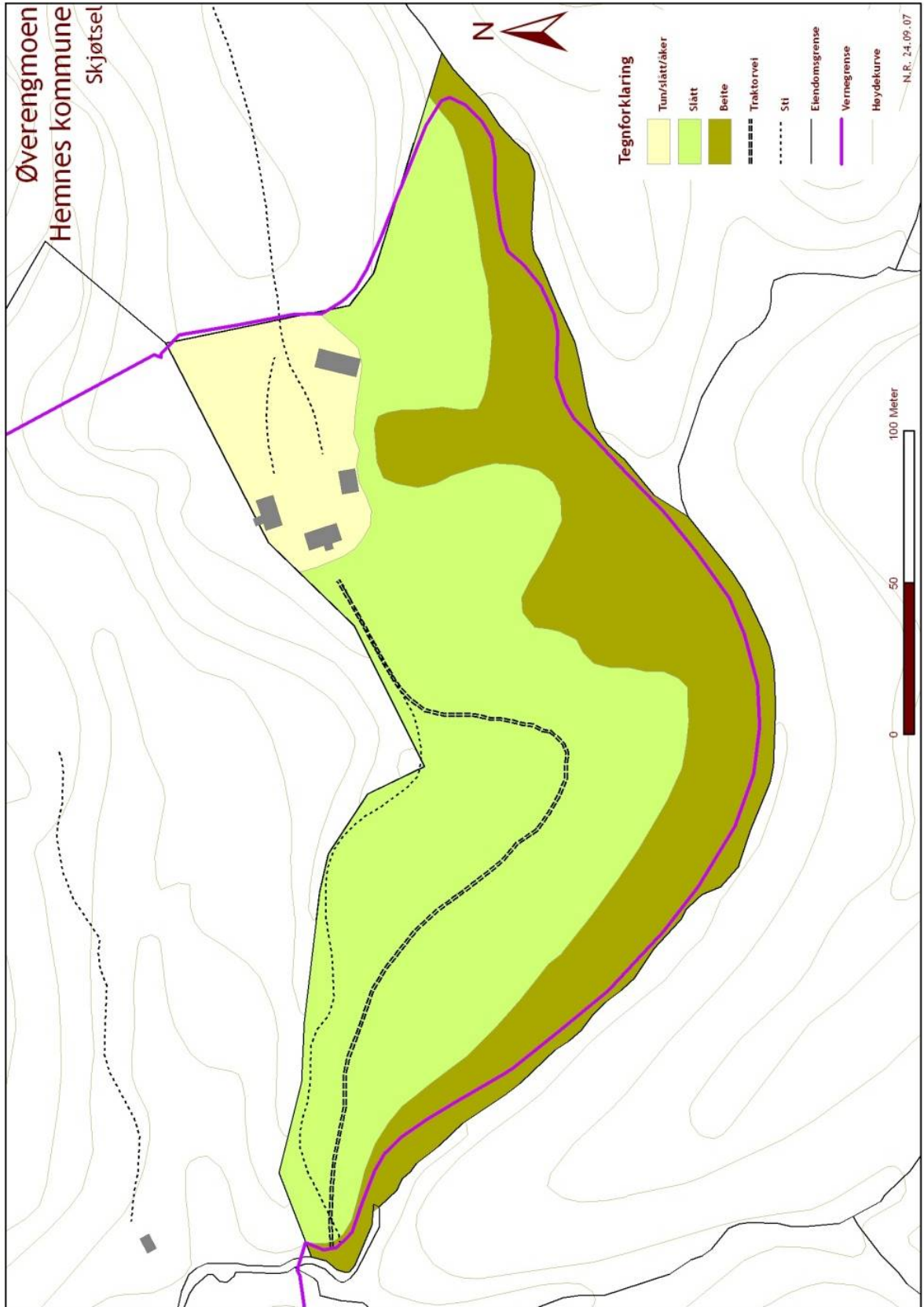
4.2 Skjøtsel med slått

Mål med skjøtselen

1. Gjenskape tradisjonelt drevet slåtteeng.
2. Ta vare på det biologiske mangfoldet som er representativt for tradisjonelt drevet, ugjødslet slåtteeng i området.

Arbeidsbeskrivelse

Arealene som anbefales skjøttet ved slått er avmerket i Figur 5. Slåtten bør skje på det tidspunkt som var vanlig, rundt midten av juli. Slåtten kan skje ved bruk av tohjulstraktor med kniver, ryddesag med knivblad eller med ljà. På de flateste arealene kan man vurdere om det er mulig å bruke en lett traktor med slåmaskin, dersom dette er ønskelig. Det er imidlertid viktig å unngå kjøreskader. Høyet tørkes på bakken eller i hesjer, og fjernes når det er tørt. Slåttenga bør ikke gjødsles. Tradisjonell drift av slåtteeng og moderne tilpasninger til tradisjonell slått er beskrevet i Norderhaug (1999). Alt oppslag av trær fjernes. Slåtten vil trolig være tilstrekkelig til å holde gjengroingsarter som mjødur og geitrams nede. Man bør imidlertid vurdere etter et par-tre år med slått om man må drive slåtten noe mer intensivt på de arealene der gjengroingsarter dominerer. Man kan i så fall gjennomføre en ekstra slått rundt St. Hanstider på disse arealene. Det settes opp et gjerde rundt slåtteenga, mot beitemarka.

Figur 5. Anbefalt skjøtsel på Øverengmoen.

4.3 Skjøtsel med beiting

Mål med skjøtselen

1. Å bevare den åpne engvegetasjonen på innmarka på Øverengmoen.
2. Ta vare på det biologiske mangfoldet som er representativt for ugjødslet beitemark i området.

Arbeidsbeskrivelse

Arealene som anbefales skjøttet med beiting er avmerket i Figur 5. Beitingen vil i første rekke foregå med storfé. Beitedyra føres til beitet så snart det er tilstrekkelig beitegrøde om våren. I en restaureringsfase vil det være en fordel å ha noe sau på beite i tillegg, særlig tidlig på våren. Sauen er oftest mer effektiv enn storfé til å bekjempe gjengroingsarter. Alternativt kan man pusse beitet manuelt i de arealene der dyra ikke beiter vegetasjonen tilstrekkelig ned. Ved en slik beitepussing kan man bruke samme redskaper som anbefalt ved slått, eller en beitepusser. Man må forvente at det med jevne mellomrom vil være behov for tilleggstiltak til rent storfébeite for å holde gjengroingsarter nede. Man gjentar da det som anbefales ved restaureringen. Det er imidlertid viktig her å påpeke at det ikke er noen ting i veien for å ha et kontinuerlig samarbeide mellom storfé og sau - på Øverengmoen vil det trolig være en fordel. Beitemarka bør ikke gjødsles. Det settes opp et gjerde mot utmarka.

4.4 Åkerdrift

Mål

Å vise et eksempel på et tradisjonelt bruk i området ved å inneha elementene slåttemark, beitemark og åkerbruk.

Arbeidsbeskrivelse

På et mindre areal på det gamle åkerlandet ved tunet anlegges en åker med en tradisjonelt dyrket vekst, for eksempel potet eller korn. Arealet trenger ikke være stort.

4.5 Bygninger og tekniske kulturminner

Grunneier har per i dag planer om å restaurere hovedhuset og eldhuset. Det vil bli utarbeidet en plan for restaureringen av disse bygningene. På sikt vil det også bli utarbeidet plan for rekonstruksjon av båtskøt og driftsbygning.

5. Referanser

- Fremstad, E. 1997. Vegetasjonstyper i Norge. NINA Temahefte 12: 1-279.
- Moen, A. 1998. Nasjonalatlas for Norge: Vegetasjon. Statens kartverk, Hønefoss.
- Norderhaug, A. (red.). 1999. Skjøtselsboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker. Landruksforlaget.
- Sigmond, E. M. O., Gustavsen, M. & Roberts, D. 1984. Berggrunnskart over Norge - M 1:1 mill. Norges Geologiske undersøkelse.
- Thoresen, M. K. 1990. Kvartærgeologisk kart over Norge. Tema: Jordarter. M 1:1 mill. Norges Geologiske undersøkelse.

6. Vedlegg

Oversikt over vedlegg

Nr Emne

- 1 Brev fra grunneier Jakob Leonhard Roghell til Lise Hatten, Bioforsk 3/9-07.
 - 2 Foto fra Øverengmoen
-

Vedlegg 1 . Brev fra grunneier Jakob Roghell til biolog Lise Hatten.

Lise Hatten

3.9.07

Bioforsk Nord Tjøtta

Øverengmoen

Øverengmoen er et gammelt bruk, som lå under gården Valla. Min bestefar Gulle Jørgensen flyttet dit før 1900 og våningshuset med tømmerdel var bygd ca. 1920. Det er lite historik jeg har fra den første tida, men det sies at det var ei dame fra Sverige, antagelig Jämtland, som hadde bodd der. Hun ble kalt « Jamtsynni» og plassen ble da kalt for Jamtsynnimoen. De andre husene har jeg ikke noe årstall når de ble bygget, men det er sannsynlig at fjøsen ble bygget først på 1900. Eldhus og båtskøt ble nok bygget før våningshuset med tømring, slik det står i dag.

Bruket hadde på det meste 3-4 kyr, hest og en 10-12 sauer. Det er ca. 35 mål dyrket mark. Det vil si hele det åpne landskapet i dag.

Det har nok ei tid vært brukt kunstgjødsel, men mesteparten av gjødsel er nok husdyrgjødsel. Hele området har vært slåttemark og dyrene gikk nok på utmarksbeite. Det har ikke vært brukt traktor før i sommer da jeg fikk en beitepusser til å ta flata oppe ved husene og bakken under husene.

På syttitallet sluttet min onkel med sauer, han hadde vel en 3-4 sauer på slutten. Siden har det vært beiting av kyr. I år har det vært beitet med kyr hele sommeren og det har hatt en god virkning. Jeg har satt opp 300m med gjerde slik at dyrene ikke beiter på flata ved husene og tenker å fortsette med å gjerde inn hele eiendommen.

Fremtidig skjøtsel av jordveien har jeg tenkt meg slåttemark på det som ikke er altfor bratt og gjengrodd av ugras. Min sønn har overtatt eiendommen Roghell og ønsker å dyrke gras for salg på Øverengmoen. Ellers har jeg en tanke om å kunne arrangere slåttekurs og vise hvordan en husmansplass ble drevet i gamle dager. Gården ligger ikke langt fra E6 og å kunne ha den som en visningsplass har vært en tanke jeg har arbeidet med. Ellers ligger den helt inn til Øverengmoen barskogværområdet.

Eiendommen ble fraflyttet i 95.

Hilsen

Jakob

Vedlegg 2. Foto fra Øverengmoen

Tunet sett fra øst. Eldhuset til venstre og hovedhuset til høyre.

Fra nedre del av innmarka. I de frodige bakkene gror enga igjen med høgvekste urter og gras. Bildet viser noe av ravinepreget i området. Veien går opp til tunet, som ligger øverst på en høyde litt til venstre for bildet.

Utsikt fra like nedenfor tunet over til naboeiendommen nord for innmarka på Øverengmoen. Enga her er mer gjengrodd enn på Øverengmoen. På bildet ses en kuflokk på streifbeite. Også på dette bildet kan vi se deler av ravinlandskapet.

Noe skinnere parti i bakken opp mot tunet. Her er flekker med prestekrageeng. Innimellom er det oppslag av ung bjørk i enga.

Rester av båtskøt

Eldhus. I bakgrunnen ses nedfallent fjøs og låve.

Nærbilde av hovedhuset.

Tyrihjelmsblomst er flekkvis en gjengroingsart i innmarka